

„Felboldogulni”

A Heves Megyei Bv. Intézetben büntetésüket töltő asszonyok és gyermekeik reintegrációs meseterápiás programja

Megközelítőleg 21 ezer gyerek él ma Magyarországon abban a helyzetben, hogy az őt bántalmazó vagy ellátni nem tudó szülők elől intézetbe kerül (véltetően nagyon magas azon gyerekek száma, akikről sosem derül ki, hogy lelkileg/fizikailag/szexuálisan bántalmazzák őket otthon). A gyerekek minden őket ért bántás, nehézség ellenére haza akarnak kerülni az intézetekből, a szüleikkel szeretnének lenni. Elképesztően erős bennük az a hit, hogy „minden jóra fordul”, a szülők egyszer csak megváltoznak, ők pedig boldog gyerekkort kapnak tőlük. Reménykednek abban, hogy a szülő rájön bűnei súlyosságára, bocsánatot kér tőlük, ők pedig alig várják, hogy megbocsáthassanak.

Sajnos ez a helyzet szinte soha nem áll elő. Ha a szülő felismeri is tettének súlyosságát, nincsenek eszközei arra, hogy visszafordítson egy érzelmekkel és indulatokkal megterhelt lélektani helyzetet. A gyerekek is csak „elméletben” tudnak megbocsátani, a mindennapokban aztán folyamatos konfliktusba kerülnek a szülővel, akár ha csak néhány órát töltenek is együtt. A kezeletlen harag, gyűlölet, vádaskodás és szégyen ördögi körré alakul: a szülő alig várja, hogy az őt meglátogató gyerek visszamenjen a gyermekotthonba, és ő „nyugodtan” folytathassa mindennapjait. Ám ezek a hétköznapiak is csak elméletben nyugodtak: büntudat, sértettség, tehetetlenség lappang a mélyben.

Fokozottan igaz ez azokkal a gyerekekkel kapcsolatban, akiknek szülei börtönben vannak, és a gyerekek emiatt kerülnek állami gondozásba vagy gyámság alá. Az előbb említett indulatok megtöbbszörözve vannak jelen, és a helyzet akkor válik igazán élessé, amikor a börtönbüntetés a végéhez közeledik, és a családnak újra egyesülni lehetne. Az esély meglenne erre az egyesülésre, de a „kivitelezés” a lehetetlennel határos mind a szülő, mind a gyerek részéről. Ennek egyik oka az: nem tudják, hogyan beszéljenek a történekről, nem tudják, hogyan dolgozzák fel a sérelmeket, és nem tudják, hogyan bocsássanak meg, hogyan kapcsolják össze a szétszakadt szálakat. Segítségre lenne szükségük, de ez a segítség sehonnan sem érkezik. E hiány pótlására dolgoztunk ki egy évek óta tartó reintegrációs meseterápiás programot börtönbüntetésüket töltő asszonyok és gyermekeik számára.

Első szakasz: A kezdetek – ahogy Juhász Attila látta

Valamikor 2010 februárjában Magyarország adott otthont egy európai börtönneveléssel foglalkozó konferenciának. Arra kaptam felkérést, hogy mutassam be az Egerben zajló „Börtön a városért” programot. A konferencián egy előadás és egy

kisfilm került bemutatásra. A bemutató után több nemzet képviselője is elkérte az anyagot, és megbeszéltük a programban rejlő további lehetőségeket. Így találkoztam egy angol intézetparancsnokkal is, aki elmondta, hogy ők is keresik az utakat a minél hatékonyabb reintegráció felé. A hölgy megemlítette a „*Storybook Dads*” elnevezésű programot, amely nagyon sikeres volt a fogvatartottak között. A program már akkor is nagyon szimpatikusnak tűnt, de ezen a szinten meg is állt az érdeklődésem. Azt gondoltam, hogy Egernek a „*Börtön a városért*” által megfogalmazott resztoratív vonalat kell továbbvinnie.

Aztán jött néhány személyes tapasztalat, amely egyre inkább rávilágított arra, hogy a sikeres reintegráció sokkal komplexebb, mint egy jól körülhatárolt program. Bele kell férnie a helyi közösség támogatásának, a családi kötelek újraépítésének, a munkaerőpiacnak, a képzésnek...

Ezekből számos szegmensen foglalkoztunk, hiszen rendszeresek a képzéseink és a különféle tréningek a fogvatartottak körében, de mit tehetünk a családi kötelek újjáépítéséért? Egyáltalán kell-e valamit tennünk? Kinek a feladata mindez?

2010 nyarán egy látogatófogadást ellenőriztem. A látogatófogadáson 10 fogvatartott és kb. 25–30 hozzátartozó vett részt egy időben. Ahogy végignéztem a beszélőhelyiségben hömpölygő tömeget, megakadt a szemem egy családon. Anynyira kiemelkedtek a többiek közül, annyira mások voltak. Egy 30 év körüli elítélt nőnél volt ott az édesanyja és a kislánya. Három női generáció...

A nagymama drapp színű kosztümöt viselt, szemmel láthatólag nemrég járt fodrásznál, az egész megjelenése rendezettséget és nyugalmat árasztott, a 6–7 éves kislány szintén nagyon szépen volt felöltöztetve. Mind a nagymama, mind az unoka megjelenése azt az egyértelmű üzenetet mutatta az édesanyjának, hogy mi rendben vagyunk, nálunk minden tökéletes, értünk nem kell aggódnod. Egy rövid kis kép volt ez az ellenőrzés során, de valamiért megmaradt bennem, aztán mikor egy fél óra múlva ebédelni mentem, együtt léptünk ki az intézetből a nagymamával és a kislánnyal, akik még akkor is nagyon fegyelmezettek és összeszedettek voltak. Aztán mikor kiléptek az intézet kapuján, egyszer csak az idős hölgy megfordult, szomorúan visszanézett, és lerogyott a földre, ráborult az intézet kerítésére, és keserves zokogásban tört ki. A kislány, látva a nagymamáját, odabújt hozzá, átölelte a nyakát, és ott a földön térdelve együtt sírtak. Az egész annyira megrendítő és szürreális volt, ahogy a járdán jöttek-mentek az emberek, a város nyüzsgött, a fiatalok nevetgélve vonultak a plázába. A nagymama és a kislány pedig megtörtén zokogott a földön...

Azt hiszem ez a kép volt az, ami elindított a meseterápia felé, és amin keresztül nagyon sok minden világossá vált számomra. Például az, hogy a hozzátartozóknak segítségre van szükségük; az, hogy a Magyarországon fogva tartott közel 18 ezer emberhez legalább 40 ezer gyermek sorsa kapcsolódik közvetlenül, akik nem tehetnek a szülők által elkövetett bűncselekményről, akiknek a szülő bebörtönzése legalább akkora büntetés, akik mellett nincs ott a szülő, mikor igazán szükségük lenne rá, akiket stigmatizál a társadalom, és ujjal mutogatnak rájuk, mert az apjuk-anyjuk börtönben van...

Valamit tenni kell! De mit tehet a börtön? Ekkor jutott eszembe a korábban hallott „Storybook Dads” program. Felvettem a kapcsolatot Sharon Berry-vel, a program megalkotójával, aki megosztotta velem az angol tapasztalatokat. A programot Angliában a hosszú büntetési tartamot töltő férfi elítélteknél vezették be, elsősorban azért, hogy az apa ne „tűnjön el” teljesen a gyermek életéből, és legyen valamiféle kapocs apa-gyermek között. A bevezetés óta nagy fejlődésen ment keresztül a program, és mára Anglia valamennyi börtönében elérhető, illetve nemzetközileg is akadtak követői.

Angliában bárki jelentkezhet a részvételre, ahol digitális kamerával rögzítenek egy mesét, amit elküldenek egy központi intézetbe, ahol megtörténik az anyag vágása és végleges elkészítése. A kész anyag kerül aztán vissza az alapintézetbe, amelyet a jelentkező kiküld a családjának. A fogvatartottról így DVD-anyag készül, amelyet különböző effektekkel lehet színesíteni. A központi intézetben lévő stúdióban szintén fogvatartottak dolgoznak, akik szakirányú végzettséget is szerezhhetnek.

A Heves Megyei BV. Intézetben elsősorban a női fogvatartottakat szerettem volna bevonni, azzal, hogy a program később kiterjeszhető legyen a férfiak részére is.

A program elindításához a TV Eger biztosított digitális hangrögzítőt, a Városi Könyvtár mesekönyveket, valamint egy sorsszerű találkozásnak köszönhetően Luzsi Margót.

Margó szerepvállalása a programban a kezdetektől felbecsülhetetlen volt. Egy személyben volt a szakmaiság, a stabilitás és a folytonosság. Margó határozta meg azt a célt, hogy ne csak egy egyszerű mesemondásban merüljön ki a kezdeményezés, hanem tanítsuk meg a fogvatartottakat mesélni, mutassuk meg számukra a mesék olyan aspektusait, amelyeket valószínűleg sosem tapasztaltak még. A résztvevők között

Forrás: Heves Megyei Bv. Intézet archívuma

egyébként az volt az egyöntetű tapasztalat, hogy nagyon minimális meseélménnyel rendelkeztek, már ha rendelkeztek egyáltalán...

2010-ben azt a célt tűztük ki, hogy a részt vevő fogvatartottak a gyermekek részére egy mese CD-t készíthetnek az általuk választott mesékből. Érdekes volt azt is látni, hogy azok, akik a kezdeteknél a közismert és populáris meséket választották, hogyan fordultak egyre inkább a népmesék felé. Végül mindenki népmesét küldött haza, de a bevont kör folyamatosan bővült, nőtt egyrészt a fogvatartottak száma is, és nőtt a családtagok száma is. A nők külön mesét válasz-

tottak a gyermekeiknek, házastársaiknak, szüleiknek, nagyszüleiknek. Az első karácsonyra így 38 nő közel 80 CD-t készített.

A résztvevők között egyfajta terápiás közösség alakult ki a közös sors, a céljaik alapján. A fogvatartottak segíteni kezdték egymásnak, és olyan belső titkokat osztottak meg a társaikkal, amelyeket addig sohasem. Meglehetősen objektív mutatószám, hogy a résztvevők között egyetlen fegyelmi cselekmény sem történt a program során.

A CD-k fogadtatása minden várakozásunkat felülmúlta. A családtagok egyből megérezték, hogy 2010 karácsonyán valami nagyon különleges ajándékot kaptak.

A program első fázisa 2010 végén zárult, amikor 38 fogvatartott közel 80 hangüzenetet küldhetett ki a hozzátartozói részére. Köszönhetően a programot szakmailag koordináló és lebonyolító Luzsi Margónak 2011 elejétől az „Esti mese” program folytatódhatott. Az új cél, a társadalmi jóvátétel érvényesülése volt, azaz, hogy a kezdeményezéshez ezúttal is önként csatlakozó fogvatartottak havi rendszerességgel terápiás foglalkozást tarthattak az Egri Fogyatékos Gyermekek otthonában élő gyermekek részére. A kezdeményezés ezzel magasabb szintre lépett, hiszen a családi kapcsolatok erősítésén túl, a rászorultaknak nyújtott segítség, valamint a társadalmi jóvátétel is megjelent a célkitűzések között.

Az elvi döntés 2011 őszén született meg arról, hogy a meseterápiát kiterjesztjük a fogvatartottakra. Innentől kezdtük meg a szervező, előkészítő feladatokat, a különböző szintű egyeztetéseket a szervezőkkel, a résztvevőkkel és a büntetés-végrehajtás országos parancsnokával.

Második szakasz: A „meseszakkör” – Luzsi Margó szemével

A program első szakaszának jó tapasztalatai – jóllehet magukban hordozták a későbbi lehetőségeket – még nem jelentették feltétlenül a folytatást is. Amikor azonban a fogvatartottak maguk fordultak kéréssel a büntetés-végrehajtáshoz, hogy a program ne maradjon abba, a bv. is, én is azonnal igent mondtunk. A munka egy kisebb csoporttal folytatódott. A fogvatartottak kérése alapján részben segítő szándékkal: „*Beteg gyerekeknek mesélni, örömet adni*”. Másik megfogalmazott szándékunk az volt, hogy a „meseszakkörben” – ahogy ők hívják – tanultakat a családi kapcsolatok erősítésére, ápolására fordítsák. A harmadik célt egy volt fogvatartott így mondta a szabadulása előtt: „*Itt megértettem, hogy van értelme élni*”.

Éppen egy esztendővel a kezdés után vetődött fel a „mesetábor” gondolata, hogy a fogva tartott anyák és gyermekeik együtt lehessenek, s a mesék segítségével büntudat, félelmek, kölcsönös vádaskodások nélkül egymásra találjanak. Hogy az ártatlanul „büntetésüket szabadrábon töltő” gyermekek felmentést, feloldozást kapjanak. Az egyeztetések után elindult a felkészítő munka is. A résztvevők ekkor még nem tudtak semmiről. Természetesen a csoport valamennyi tagjával együtt dolgoztunk, s a következő időszak kerek és teljes volt azok számára is, akik a „táborban” nem vettek részt.

Az előkészítés 9 hónapja alatt 15 mesével, számtalan mondókéval, sok énekkel és játékkal dolgoztunk. A mesék kiválasztását mindig az elvégzett munka során

szerzett tapasztalatok segítették. Ezek között vannak olyanok is, amelyek újra és újra visszakerülnek a csoport munkájába azóta is (mint pl. a *Mesetarisznya* című mese), valahányszor új tagok kerülnek a szabadulók helyére. Egy-egy mesével olykor több alkalmon át is foglalkoztunk, más mesék a továbblépést segítették, sok mesét az anyák maguk is szívesen meséltek később.

Hosszú lenne leírni a mesék kiválasztásának történetét, így inkább vázlatosan, jelzésszerűen legyen itt „mustrának” néhány mese:

- *Mesetarisznya* – Az ezzel a mesével folytatott munka célja/eredménye többirányú volt. Ráébredni pl. arra, hogy miféle jó szolgálatot tesznek a mesék. Kimondhatóvá lettek a börtönnel, bezártsággal kapcsolatos érzelmek, elmondhatóvá, miféle rettenetes tévképzetek élnek gyermekeikben a börtönnel kapcsolatban. (Láncos golyó, szalmán alvás, kenyéren és vízen tartják őket, patkányok szaladgálnak közöttük, kopaszra nyírják a fejüket, minden nap megverik őket, hideg van, nem fűtenek...) Mindezek mellett szóba került, ők maguk milyen családi történeteket zártak a tarisznyába.
- *Kisgömböc* – Bár induláskor a *Mesetarisznya* folytatásaként működött (bezártság, elnyeletés), mégis a segítségével szerzett tapasztalatok legmarkánsabbika. E mese kapcsán fogalmazták meg ugyanis az asszonyok, hogy az egyetlen helyes út, ha a gyerek semmiről nem tud velük kapcsolatban. Innen indult a reintegrációs munka szakmai része, méghozzá azzal a céllal, hogy ez az általános vélekedés átformálódjon az asszonyokban.
- *A Mennyország* című (cerhár) cigány mese kivétel nélkül nagyon erősen foglalkoztatott mindenkit. „Néha a fűszálba is lehet kapaszkodni”, „Semmi nem marad büntetlenül. Minden bűn magában hordozza a büntetést” – fogalmazták meg botladozva gondolataikat. Az elődök vétkeit hordozó, ártatlanul szenvedő anya és az anyáért az alvilágot megjáró fiú meséjét saját életük tükrének tekintették. Mint anya s mint gyermek egyaránt.
- *Hamupipőke* – Sokáig volt „porondon”. A mesét kérték is, s az én elgondolásommal szerencsésen találkozott kérésük. Csak egy a sok – a mesében rejlő és kibontakoztatott – lehetőségből: mit tudnak ők adni innen a börtönből is, mi az az „aranyruha”, amit ebből az eleven eltemtetésből gyermekeiknek adhatnak? Felismerték, és megfogalmazták, hogy mindaz, amit itt tanulnak, az is efféle „aranyruha”.

Mire a kilencedik hónap végére értünk, valamennyien „képben” voltak a meséikkel. Ki-ki a maga módján jól és örömmel mesélt. Közben az intézetben, ahol a fogyatékkal élő gyerekeknek meséltek – élesben szereztek tapasztalatot a mesemondással kapcsolatban, s aki szerencsésen egy-egy alkalommal eltávozást kapott, otthon is kipróbálta tudományát. Éltek bennük a mesék.

A „mesetábor” ötlete meglepte, s egyben megijesztette őket. Az első pillanatok örömet (hogy együtt lehetnek a gyermekeikkel) a szorongás váltotta fel: „Mi lesz most?”. E szorongás oldását igyekezett oldani a pályázat. Azoknak az asszonyoknak és gyerekeknek, akik szerettek volna részt venni a 10 napos munkában,

pályázatot kellett írniuk, ez volt a jelentkezés feltétele. Az anyák egy mesét írtak saját életükről („Volt egyszer egy kislány...”), a gyerekek pedig rajzot és történetet küldtek be „Az én anyukám” címmel. Az egyik asszonyt, aki félelmei miatt nem akart részt venni a programom, a gyerekei így győzték meg: „Anyu, ugye, megteszed értünk?”.

Harmadik szakasz: A meseterápiás tábor – Boldizsár Ildikó szemével

Végül 13 gyerek és 5 asszony érkezett a „mesetáborba” a börtönből, hogy a mesék segítségével rendezni tudják önmagukkal és egymással a kapcsolatukat. Azt tűztük ki célul, hogy a 18 ember az új élet lehetőségét kapja meg a közös munkától és főleg a meséktől. Mindezt a családi kapcsolatok erősítésén (anya-gyerek, testvér-testvér, család-rokonság, ősök), a családi feszültségek oldásán (elsősorban büntudat, harag, vádaskodás, szorongás, félelem, hiány) keresztül úgy, hogy felkészítjük őket a hátralévő, külön eltöltött időre is (a családban betöltött szerepek megerősítése, kisebb célok kijelölése minden fél számára). Távlati céloknak jelöltük meg a szabadulás utánra a közös és egyéni jövőkép kialakítását, továbbá annak tudatosítását, hogy miként segíthetik egymást a családtagok, hogy ne forduljon elő visszaesés vagy rossz mintakövetés.

Nagyon fontos körülmény, hogy a programban részt vevő asszonyok vállalták, hogy 10 nappal meghosszabbítják büntetési idejüket a „mesetáborban” eltöltött 10 napért cserébe, vagyis tanúságot tettek róla, hogy gyermekeik sokkal többet jelentenek számukra, mint saját szabadságuk.

Azt is fontosnak tartottuk, hogy a gyerekek tudják: a „táborozás” lehetőségét az édesanyjuk teremtette meg számukra a börtönben! Szerettük volna tudatosítani bennük, hogy bármilyen nehéz körülmények közé kerül is egy ember, mindig van lehetősége arra, hogy fordítson a sorsán, és emberhez méltón cselekedjen, gondolkodjon. Hosszas és alapos (éppen 9 hónapnyi) előkészítő munka, kétszeri személyes találkozás, a gyermekekkel történő kapcsolatfelvétel, levelezés és sok-sok hatósági egyeztetés után kezdtünk bele a 10 napos szakmai programba.

Milyen fa vagy te?

A meseterápiás munka központi motívumának a FA szimbólumát választottuk, mégpedig a mintázatmódszer alapján. Szerintünk a természetben a fa mutatja a legnagyobb hasonlóságot a börtönben lévők helyzetével azáltal, hogy mozdulatlanul áll, ugyanakkor képes mind a gyökereit, mind a lombkoronáját erősíteni, növeszteni, megújítani. Gyakorlatilag erre a minőségi munkára van szüksége azoknak, akik új életet szeretnének kezdeni, de éppen „nem mozdulhatnak” a lábukkal. A mintázatmódszert követve a fához kapcsolódó további motívumok és a fa életével kapcsolatos események, valamint a fán élő madarak is megjelentek a munkánkban, miképpen a gyökerek, lombok, falevelek, fészkek, kártevők, valamint a kiszáradás, a vegetációs időszak is. Gyakorlatilag azt jártuk körbe több

oldalról, hogy az ANYA MINT FA hogyan tud életet, otthont, lehetőséget, oltalmat, gyökereket és szárnyakat adni a GYEREKEKNEK MINT MADARAKNAK. Minden mese, közös tevékenység, madaras foglalkozás ezt a témát erősítette és vitte tovább napról napra.

A fa mint szimbólum azonnal a szívükbe talált. Kértük őket, hogy minden család válasszon magának egy fát. Ez lett a „mesenevük”. Egyikőjük így emlékezett vissza a fákról való első beszélgetésre: *„Minden család választott egy rájuk jellemző fát, mi a barackfát választottuk, így lettünk Barackfa-család, mely mosolygós és vidám. Azért lettünk fák, mert amíg be vagyunk zárva a börtönbe, addig gyökereink röghöz kötöttek, de erős a törzsünk, ami kibír mindent, és az ágaink, leveleink nyújtózhatnak, nőhetnek, szabadok, mint a képzeletünk. Mi pont olyanok vagyunk, mint a fák. Nem mozdulhatunk a helyüinkről, de közben virágba borulhatunk, termést hozhatunk, változásokon eshetünk át.”*

A családi fa és a családfa

A családok közösen kiválasztották, hogy kinek milyen családi fája lesz. Barackfa, Fűzfa, Almafa, Olajfa és Fenyőfa jelent meg a munkában. Délután mindannyian utána néztek, mi jellemzi a választott fát azon kívül, hogy mindannyian személyes okokból döntöttek a fákkal való azonosulás mellett. Ezután elkészítettük közösen a családfákat, hogy az édesanyák megismertethessék a gyerekekkel az őseket, a rokonokat, ki-ki megtalálja helyét a családi rendszerben. Családtörténetek hangzottak el, és minden anyuka elmesélte a gyermekének, hogyan hozta őt világra. A gyerekek most hallották ezt először. Erről így írtak a beszámolóikban: *„Nekem az tetszett a legjobban, amikor a gyerekekkel készítettük a családfát”, „A családfa bizony nagy tanulság volt a számomra, hogy a gyerekeim mennyire tudatában vannak ennek fontosságának. A tábor bebizonyította nekiünk, hogy igenis fontos, és beszélni kell arról is, hogyan születtek a gyerekek, hogyan kapták a nevüket, miért éppen ezt a nevet.”*

A kicsikkel születéstörténetet játszottunk, elvetett magokkal és képzeletbeli kerttel. A gyerekek módfelett élvezték a képzeletjátékokat. Soha nem kellett őket fegyelmezni, röptültek a képzelet szárnyán, és izgatottan, örömmel vártak minden feladatot. Este a Barackfa-család mutatkozott be. Ügyesek, szépek, szívszorítóak voltak, ahogyan magukról beszéltek. Az esti zárószertartáson az egyik kislány azt mondta, neki az volt a legjobb: *„Végre mondhatom azt, hogy anyu”*. 6 éves testvére azt mondta, hogy ma végre *„felboldogult”*, és ezt tanácsolta mindenkinek: ha szomorú lenne, *„boldogítsa fel magát”*. Az első, amit a gyerekektől tanultunk, ez a szó volt: felboldogulni.

Fészkek a fán

A fákkal folytatott munka következő lépése a fészkeképítés volt. Azt kerestük meg közösen, hogy kinek hol a fészke, azaz hol érzi biztonságban magát. A nyitószer-tartáson mindenki elkészíthette volna a rendelkezésre álló tárgyakkól, kelmékből a saját fészket, de sajnos ez nem sikerült senkinek. Úgy tűnt, senki sincs a helyén, vagy

senki sem találja a helyét, mert nem tudtak maguk köré egyetlen perc erejéig sem olyan kuckót építeni, ami megvédhette volna őket. Ebben a fészeképítésben nyilvánult meg leginkább a 19 ember védtelensége, kiszolgáltatottsága. Senki nem tudta, hogyan tehetné védetté, biztonságossá a fészket, és ez még nehezebbnek tűnt akkor, amikor a családi fészek készítésének lehetőségét is felvetettük. Ekkor vált nyilvánvalóvá, hogy az összebújások mögött súlyos nehézségek rejtőzhetnek, s ezeket a nehézségeket viszik magukkal a családok a zárt ajtók mögé. Felajánlottuk, hogy délutánonként minden olyan családnak, akik szeretnének segítséget kérni „valamiben”, lehetősége van egyéni beszélgetésekre. Három család azonnal jelentkezett.

A foglalkozáson a családok elmondták, hogy mit tudtak meg a „fa-nevükről”, majd megkérdeztük, hogy azt tudják-e, hogy ők miért kapták azt a nevet, amelyet viselnek. A „Fenyőfa-gyerekek” tudták egyedül, de a nevük jelentését nem ismerték. Erről beszélgettünk közösen, az anyák elmondták gyermekeiknek a névválasztásuk történetét.

Este az Almafa-család mutatkozott be. Itt mondta „Kisalmafa”, hogy „*Nekem az alma édes, ha anyával vagyunk, és savanyú, ha visszamegy a börtönbe.*”

Az édesanya saját mesét talált ki estére: az öt Fa-családról és „gyümölcsceikről” szólt a mese. Gyönyörűen ötvözte saját belső képeit, a valóság elemeit (még egy „jó juhász” is belekerült a mesébe) és az ősi mesemotívumokat. Mindenki magára és a börtönparancsnokra ismert. Sírtak.

A fák gyökerei

Faültetéssel kezdtük a harmadik napot, meglepő volt, hogy a fizikai munkához (ásás, lapátolás) mennyire nem fülött a foguk. Többször is figyelmeztetni kellett a fiúkat, hogy segítsenek. Ezután arról beszélgettünk, hogy mit jelent fát ültetni. Mikor kell fát ültetni? Mit jelent a vegetációs időszak és a nyugalmi időszak? Mikor koncentrálni egy fa a gyökereire, és mikor a lombjára? Hogyan csinálja ezt? Mit látunk kívülről, amikor csak a gyökér dolgozik? Hogyan dolgozik a gyökér? Hogyan dolgozhat bennünk, emberekben egy gyökér? Mi az a gyökér? Szinte kivétel nélkül a családot nevezték meg e gyökérnek, de a kamasz fiúk azt mondták, hogy a bennük lévő erő, bizakodás is lehet gyökér. Akkor a többiek is átváltottak arra, hogy saját maguk rejtett erőforrásait nevezzék meg gyökereknek. Felszabadultan borultak egymás nyakába anyák és gyerekek.

A beszélgetés után mindenki választott magának egy olyan „utas képeslapot”, ahol látja magát, és egy olyat, ahol lenni szeretne. Óriási különbségek voltak a két kép között. Arról is beszélgettünk, hogy milyen módon lehetne átkerülni egyik „képből” a „másikba”.

A kicsikkel folytattuk a varázsjátékokat. Elképzeltük és eljátszottuk, hogyan nő egy fa, mi történik vele, amikor a Nap süti, a vihar tépázza, alszik, ébred, szomjas, fázik, leveleit hullatja. Elképzeltünk egy erdőt, s utána le is rajzolták az elképzelésüket. Nagyon szerették ezt csinálni! Kérték a mondókákat is, többször is elmondtuk dob kíséretével.

Este a Fűzfá-család mutatkozott be. A három gyerek beszélt is magáról. Édesanyjuk *A kiskakas gyémánt félkrajcárja* című mesét mondta el. Gyerekei büszkén feszítettek mellette, és figyelték a mesehallgatók arcát. A mese végén ölelték-csókolták anyjukat.

A fák ellenségei

A nyitószertertáson arról beszélgettünk, hogy milyen problémák adódhatnak egy fával? Sorolták: kiszárad, kártevő szállja meg, valami rágja a gyökereit, vihar, villám, jég tépázza, nem hoz termést, elfagy, megég, kivágják, eltörik, beteg lesz stb. Kértük őket, vizsgálják meg „fa-önmagukat” ebből a szempontból is. Milyen az, ha kiszáradnak, kártevők szállják meg őket, elfagynak, megégnek, eltörnek stb. Belesápadtak a belső képekbe.

Hogyan kezd egy fa új életet? – kérdeztük tőlük. Nem igazán tudták, és meglehetősen sokkolva voltak az előző képek hatására. Itt volt az ideje elmesélni *A fák titkos szíve* című mesét. Döbbenetes ereje volt. Mindegyik nő azt állította magáról, hogy ő a mesében szereplő hiéna. A gyerekek kivétel nélkül a fával azonosultak. Mindenki befejezte a mesét, és ezek a befejezések is önmagukért beszélnek. „Ez a mese a kapzsiságról szól, ami tökéletesen illik ahhoz, hogy most börtönben vagyunk” – emlékezett vissza egyikőjük.

Este az Olajfa-család mutatkozott be, kissé szűkszavúan. De az anya felelevenítette egy régi emlékét az apósáról, aki *A kiscigányok* meséjét mesélte neki cigányul. Ő is ezt a mesét mondta el nekünk, és – pironkodva – beletett néhány cigány mondatot is.

A fák segítői

Magától értetődő volt, hogy a „hiénás” nap után ráforduljunk a bennünk és körülöttünk lévő segítőkre. A fölöttünk röpködő madarakhoz fordultunk először. A nyitószertertáson arról beszélgettünk, milyen képességek szükségesek ahhoz, hogy a madarak elmozdulhassanak az őket veszélyeztető, bántalmazó tényezők elől, majd lassított madárhangokat mutattunk nekik, mintegy demonstrálva azt is, hogy a körülöttünk lévő hangok közül mily kevés az, amire felfigyelünk, amit egyáltalán megértünk. Nem volt nehéz összekötniük a nehezen meghallható külső hangokat a nehezen meghallható belső hangokkal, így a délelőtt villámgyors felismerésekkel folytatódott, bár megnehezítette a folyamatot, hogy úgy tapasztaltuk: kialakulóban vannak az első konfliktusok a gyerekek és az édesanyák között. Ennek egyik oka az volt, hogy a gyerekek elkezdtek egymás felé is nyitni, egyre több időt töltöttek egymással (hanyagolva akár az édesanyákat is), a másik oka pedig az volt, hogy a gyerekek nem aludták ki magukat, mert hajnalig együtt maradtak előző éjjel. Ezért le kellett kicsit lassítani, és ehhez kapóra jött, hogy az augusztus 20-i kenyér megsütésének ideje is elérkezett. Úgy terveztük, hogy az anyák ezen a napon tanítják meg lányukat arra, amit ők is csak hat nappal azelőtt

tanultak meg: a kenyérsütésre. Így is történt. A kenyérdagasztás lélekemelő pillanata volt „Kisalmafát” dagasztani látni: egy órán keresztül, fáradhatatlanul gyúrta, gyömöszölte a tésztát. Óserő áradt a mozdulataiból, archaikus tudás. Úgy tudott kenyeret dagasztani 6 évesen, hogy nem mutatta meg neki senki. A saját „kenyérdagasztó-kódjai” nyíltak meg, és röpítették őt élete első kenyere felé.

Az „új élet” kenyerek azonban nem egyértelmű sikerrel zárultak. „Fenyőfa-anya” feladta, fiára bízta (sajnos a közös terápiában is éppen itt tartottunk: földadni látszódtott az a remény, hogy kialakul valami megoldás a családban), „Olajfa-anyáé” nem sikerült (nem is tett bele semmit, és ettől a naptól kezdve le is állt a fejlődéssel), „Barackfa-anyának” pedig csak másodsorra sikerült a kenyér.

Este a Fenyőfa-család mutatkozott be. Ők ejtettek egyedül szót az apáról, bemutatnák őt is, mintha közöttük lenne. Ez az apuka volt egyébként az egyetlen, akivel lehetett is „dicsekedni”, három apa szintén börtönben volt, egyikőjük pedig gyilkosság áldozata lett.

Az anya a *Farkastanya* című mesét mondta el. Sokat elárult egyébként a meseválasztásairól, hogy az „elnyelő, bekebelező farkas” vagy az „elnyelő szörnyeteg”, de még a „mindent felzabáló kenyér” motívuma is gyakran előkerült. Ebben a helyzetben vannak ők: elnyelve, bekebelezve, felfalva „saját farkasuk” által.

A mesékkel való munkát kiegészítették a kézműves tevékenységek. Itt jól tetten érhető volt minden esetben, hol, milyen „működési” zavarok vannak a családokban, az emberekben. A kőkemény férfiközpontúságtól kezdve a gyerekek ötleteinek teljes korlátozásán keresztül a totális tehetetlenségig minden kiütközött. Ugyanakkor a sikerélmény azonnali hatása is érzékelhető volt. Jellemző volt szinte mindenkire a türelmetlenség, valamint a kitartás hiánya. A kíváncsiság is jelentős volt, alkalmanként szívesen bütyköltek. A közös munka a társas életre is alkalmat teremtett, jó hangulatú közös énekléseknek is teret adott. Itt kezdték el megtanulni későbbi kedvenceik egyikét, a karácsonyi cigány népdalt egy véletlen szülte csörgő-zörgő zenélés alkalmával.

Ruháikat látva jöttünk rá, fogalmuk sincs arról, hogy a szakadt ruhákat meg is lehet varrni. Az egyik anya nagyon megdöbben azon, hogy a dolgok javíthatók! Sajnos csak későn jutottunk el oda, hogy le kellett volna ültetni őket, és megmutatni nekik, hogyan kell egy-egy ruhadarabot megjavítani. Akkor tudatosult bennünk, hogy ezt egyetlen anya sem tudja, hogyan is taníthatta volna meg erre a lányait? Ha valóban akarunk reintegrációt, akkor többek között csecsemőgondozást, gyermeknevelést, pénzbeosztást, háztartási ismereteket kellene az asszonyoknak tanítani. Például egyikőjüknek fogalma nem volt róla, mikor, mit „kell” tenni a gyerekekkel. Nem ismerte fel, ha a gyermek fáradt, nem tudta mikor és miért kell „rászólni”, hol mindent megengedett három gyermekének, hol értelmetlenül korlátozta őket.

A Mesefesztivál

A 10 napos közös munkát egy Mese fesztivállal zártuk. Itt már nem mesélni kellett, hanem közösen előadni a mesét valamilyen formában (báb, színelőadás, kamishibai^{1*}). Nyitásként, kedvcsinálóként *A nagy, zsíros kalácsot* mutatták be az asszonyok kamishibai technikával. Barackfák *A farkas és a kecskegidák* című mesét bábozták el, Fenyőfák a *Piroska és a farkas* című mesét adták elő fergeteges szereposztásban és saját maguk által tervezett díszletek, jelmezek felhasználásával, Almafák megcsinálták kamishibainak az anya saját maga kitalált és a második napon elmesélt meséjét, Fűzfák pedig elbábozták *A fák titkos szívé*t a saját befejezésük alapján. Olajfák *A két bors ökröcskét* készítették el kamishibainak. A bemutatók bárhol helyálltak volna, ilyen erősen még soha nem éreztem, hogy a mesék tényleg csodákra képesek!

Összegzés

Összegezve az egri csoport tapasztalatait, a legfontosabb konklúzió az, hogy óriási szükség van arra, hogy a börtönben lévők családtagjai, hozzátartozói segítséget kapjanak az őket ért trauma feldolgozásához. A legnagyobb veszélyben a gyerekek vannak (bár láthattam a hozzátartozókat is könnyeket nyelni, amikor jöttek a gyerekekért), és ebben a 10 napban mélyére láthattunk azoknak a gyötrelmeknek (a fájdalom szó itt kevés), amelyekkel ezek a gyerekek küzdenek napról napra. Amikor a szülő bevonul a börtönbe, a gyerek el sem tudja képzelni, milyen lesz majd nélküle. Csak hetek múlva érti meg, milyen is egyáltalán anya nélkül maradni. Láttam zokogni, nyüszíteni a 16 éves kamasz fiút, amikor felelevenítette azt az utazást, amikor bevitték a börtönbe autóval az édesanyját. Minden ízében reszketve mesélte el, milyen volt a búcsúzás, és hogy utána hogyan sírtak az apjával egymásba kapaszkodva, hogyan próbáltak egyáltalán visszavergődni, visszacsúszni-mászni az autógig. Láttam ökölbe szorított kézzel a földet püfölni egy másik kamaszt, és hallottam üvöltöni: „Hallani sem akarok ezekről a dolgokról! Elég volt, elég volt, elég volt, hagyjátok abba!” 14 éves testvére hányt, így „engedte ki magából” a családjukat ért szégyent, sérelmeket, az anyjában való csalódást. Másik testvére vinnyogva kapaszkodott belém, hogy legyen már vége ennek az egésznek, mert különben ő véget vet az életének. A 18 éves „rangidős” lány elmesélte, hogyan hurcolták meg a családot a tévében, miket láttak az interneten megjelenni a családjukról. Nem az anyjukról és az apjukról, hanem *róluk*, beleértve a nagymamát és őket, négyüket is. Volt olyan gyerek, aki arcát a kezébe temetve zokogott, és ő is csak annyit kiabált: Soha nem akarok ezekről a dolgokról beszélni! Láttam egyikőjük haragtól eltorzult arcát (4 éves volt, amikor az anyja börtönbe került, most 14 éves), ahogyan az anyja arcába üvöltötte: „Hol voltál te, amikor először mentem iskolába? Hol voltál te, amikor először voltam szerelmes? Hol voltál te, amikor először menstruáltam, először csókolóztam? Szükségem lett volna egy anyára, szükségem lett volna rád! Hát most ne akarj beleszólni, hogy

1 A kamishibai japán eredetű szó, jelentése papírszínház („színházi játék papírból”). A mesemondó módszer lényege abban ragadható meg, hogy a szóban előadott történetet az előadó papírlapokra festett képek segítségével tesz szemléletesebbé.

én kivel járok!” És láttam testvére bizonytalan mozdulatait (ő 3 éves volt, most 13), kötődés nélküli, furcsa kapcsolatát egy idegen nővel, akit „anyunak” kell hívni, de nem nagyon érti, miért. És láttam mind a 8 gyereket azután, miután a bizalmukat megnyerve (ez borzasztó nehéz volt!) MÉGIS beleengedték magukat abba a helyzetbe, hogy átbeszéljük az átbeszélhetlent. Nagyon-nagyon nehéz pillanatok voltak ezek, mindenki részéről sok munka volt abban, hogy a katarzis felé menjünk, ne a még mélyebb pokolba. Hogy sok kimondott fájdalom, harag, gyűlölködés után ráforduljunk a megbocsátás felé vezető ösvényekre. Napokig tartó folyamat volt ez, és sokszor volt kétséges a siker, de tudtuk, bármilyen nehéz ez az egész, vissza nem fordulhatunk. És a családok a kezdeti bizalmatlanságok után bátran jöttek velünk. A gyerekek elhitték nekünk, hogy ha most beleengedik magukat abba, hogy egy-két órán keresztül „rossz” legyen nekik, átjutnak egy másik partra, ahonnan minden másképp látszódik majd.

Külön terápiát igényeltek a „kicsik”, hiszen velük nem tehettük meg, hogy átbeszéljük dolgokat. Játékterápiát, mondókaterápiát alkalmaztunk. A 6, 8, 9 és 10 éves gyerekek nem értették még pontosan, mi történt, de az anya elvesztéséből fakadó fájdalmuk erős volt, s kimondatlansága miatt rengeteg zavart okozott. A bizonytalanságból eredő magatartászavarok mind a 4 gyerek esetében középsúlyosaknak tűntek. A 6 éves teljesen össze volt zavarodva, s bár anyja igyekezett leplezni, a szobatisztasággal még mindig problémái voltak. A 8 éves gyomra beteg, a normális táplálékot nem tudja megemészteni, gyakran volt hányingere, hasmenése, háromszor hányt is. A 10 éves boldogtalan, türelmetlen gyerek, senki nem figyel rá odahaza, kallódik, holott ha kis figyelmet kap, máris kész okosan viselkedni, a feladatokat bátorításra remekül teljesíteni. A csoport végén adott interjújában a felelősséggel bíró férfiember szólalt meg belőle, amikor kétszer is elmondta: „Én nem engedem az anyámat többet lopni. Majd én elmegyek dolgozni, de anyám többet nem fog lopni.” A 8 és 9 éves testvérek a szülők börtönbe vonulása után valószínűleg rettenetes lélektani helyzetbe kerültek, amit kétféleképpen oldottak meg. A kislány zsarnokká változott, s ha valamit nem kapott meg, súlyosan büntette anyját vagy azt, aki éppen nem „állt vigyázzba” azonnal parancsai (mert ezek már nem kérések voltak) előtt. A kislány kettéhasította a világot: a realitás világát (amelyben az anyja és az apja börtönben van) negligálta, és egy felépített vágy-világban mozgott, amelynek ő volt a rendezője.

Mind a 13 gyerek sérült gyermek volt, de igyekeztek ezt jól titkolni. Megtanulták, hogy az őket ért szégyennel együtt minden mást nyomjanak el. Sokat segített ezeknek a gyerekeknek, hogy olyan gyerekekkel találkozhattak, akik „hasonló cipőben jártak”, hasonló sorsot éltek. Ez láthatóan jót tett nekik. Egyikőjük azt mondta, hogy ő azt hitte, csak ők élnek ezzel a szégyennel, és most jó volt látni, hogy nincsenek egyedül. Sorstársaik között megfogalmazhatták és kimondhatták gyötrő gondolataikat, félelmeiket, reményt kaptak saját életükhöz. Érzékelhették, hogy problémájuk nem egyedi, vádolhatták anyjukat anélkül, hogy rettegniük kellett volna ennek következményeitől, a szeretet elvesztésétől, s egyúttal tisztán és minden lelkiismeret-furdalástól mentesen szerethették, ölelhették anyjukat.

Zárszó – ahogy Juhász Attila átélte

Én nem voltam jelen a 10 napos munkában, s csak az utolsó napon mentem vissza az 5 éves lányommal, aki szívesen jött velem. Azért vittem el őt magammal, mert egyrészt hiteltelennek tűnhetek, hogy a reintegrációról beszélek, mégsem lépek túl a három lépés távolságon, és kínosan ügyelek az intézeti érintkezés szabályaira. Kell, hogy érezzék: komolyan gondolom azt, hogy a társadalomnak vissza kell őket fogadni, és annál őszintébb üzenet, hogy elviszem az 5 éves lányomat közéjük, nem nagyon lehet. Másrészt szeretném, ha a lányom nem burookban nőne fel, hanem idejében találkozna ilyen sorsokkal, ilyen helyzetekkel is, hogy aztán helyükön tudja kezelni az életben a dolgokat, illetve ne alakuljanak ki benne idejekorán gátlások és előítéletek.

Az utolsó nap csúcspontja a családi Mesefesztivál volt. A lányom minden érzékszervével figyelte a gyerekeket, az anyukákat, a családokat. Így csak egy nő tud nézni, azokat az apró rezdüléseket és ki nem mondott üzeneteket csak egy nő érti (és már 5 évesen is). A program során sok mindent láttam, sok mindennel találkoztam és sok minden mélyen megérintett, de az egyik csúcspont az volt, amikor már ágyban fekvé a lányom felém fordult, miközben a hátát simogattam, és azt mondta: „Apa, úgy láttam, hogy a gyerekek nagyon boldogok voltak!”

*

A reintegrációs program folytatódik. Luzsi Margó azóta is minden hétfőn „meseszakkört” tart az egri börtönben, és újabb családok várnak „mesés és madaras” családgyesítésre.